

HISTORIA ECCLESIAE

Balogh Béla*

Hosszúpályi

Polgári felelősség – a hit megélt útja Vásárhelyi János püspök (1888–1960) élete és munkássága tükrében**

I. rész

Nagy László emlékére¹

Bevezetés

Vásárhelyi János püspökről írni magasztos feladat. Ugyanakkor nagy kihívás is. Magasztos, mert Isten adta pályája egyenletesen ível szinte a születésétől mindaddig, míg a társadalmi konstelláció, a kommunista berendezkedés és személyes nyomorúsága, megözvegyülése, majd betegeskedése nem késztetik süllyedő ívbe. Róla írni egyben kihívás is, mert a gondviselés végzése folytán kiváltságos helyet foglal el egyházunk életében. Ugyanis csaknem annyi évig látta el a püspöki teendőket, mint kiváló kolozsvári elődjei ketten-hárman együttvéve: Szász Domokos (1885–1899), Bartók György (1899–1907), Kenessey Béla (1908–1918), Nagy Károly (1918–1926) és Makkai Sándor (1926–1936). Eme nagy elődök együttes jellemzésére dr. Nagy Gézát, az Erdélyi Evangélikus Református Egyházkerület Theológiai Fakultásának egyháztörténész tanárát idézhetem, aki ezt írja Vásárhelyi János *Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban* című könyvének két részletben közölt ismertetésében: „Istenem,

* Balogh Béla (Zilah, 1955) nyugalmazott lekipásztor, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (KPTI) végezte teológiai tanulmányait. Szemlaki lelkészi szolgálata (1981–1989) után a KPTI főtitkára, majd főkönyvtárosa, 1994-től pedig a Kolozsvár-Farkas utcai gyülekezet lelkipásztora volt. E-mail címe: balogh_bela@yahoo.de.

** Folyóiratunk előző évi 2., 3. és 4. számaiban ízelítőt nyújtottunk Kállai Benedek doktori kutatásának eredményeiből (*Vásárhelyi János segédlelkészi szolgálata; Vásárhelyi János dési szolgálata; Vásárhelyi János kolozsvár-alsóvárosi szolgálata*), az 5–6. számban pedig *Vásárhelyi János élete és munkássága* című megvédett doktori dolgozatának összefoglalását is közöltük. Balogh Béla dolgozata, amelyet most érdemesnek tartottunk folytatásban megjelentetni, egy előadás átdolgozott, bővített és szerkesztett változata, amely 2010-ben hangzott el a Lucian Blaga Egyetem Evangélikus Teológiai Tanszéke által szervezett, *Egyház, társadalom, felelősség* témájú konferencián (Nagyszeben, 2010. május 26–28.).

¹ Nagy László (1926–1998) szülővárosában, Székelyudvarhelyen végezte középiskolai tanulmányait. Ezt követően frontszolgálatot vállalt, és orosz hadifogságba esett. 1946 és 1950 között párhuzamosan tanulmányozott teológiát az Erdélyi Evangélikus Református Egyházkerület Theológiai Fakultásán, valamint filozófiát és irodalomtörténetet a Bolyai Tudományegyetemen. Segédlelkészi

milyen nevek...!”² Következésképpen hatalmas munkát jelentene Vásárhelyi püspöki szolgálata minden részletének feltárása. Amúgy Nagy László rendkívüli igényességi mércét állított elem, amikor *A prédikációépítés kérdései Vásárhelyi János igehirdetésének második korszakában* című tanulmányával az egykori egyházvezető működési területének egyetlen pászuját tárta fel.³

Visszatekintésemben különösképpen a közösségi felelősségvállalás, a nemzet-építés és a polgári bátorság szempontjából vizsgáltam Vásárhelyi János életútját. Csak kis részben végeztem alapkutatást. E vizsgálódáshoz sok esetben vettem át eredeti közlést magától a püspöktől. Rajta kívül egyházi közleményekből, a hivatalos egyházi lapban megjelent jegyzőkönyvekből merítettem. Kortársaktól származó közléseket is szívesen idéztem, s hogy érzékeltessem hatását és utóéletét, elismert egyházi szolgálattól átvett személyes emlékeket, anekdotákat is felelevenítettem. Ez utóbbi „kategóriával”, vagyis Vásárhelyi János 1936 és 1960 között püspöki szolgálata idején végzett teológiai hallgatók egykori élményanyagával, illetve 50 éves érlelésen átment értékelésével sajátos színfoltot kívántam adni tanulmányomnak. E helyről mondok köszönetet a nyugdíjas gyülekezeti lelkipásztorok és teológiai tanárok készséges hozzájárulásáért.

Előre kell bocsátanom, hogy az anyaggyűjtés és válogatás rendjén összeállt Vásárhelyi-kép felülbírlásra készített a korábbi, Vásárhelyi püspökről leírt megállapításaim tárgyában.⁴

szolgálatot a Hunyad megyei Tordoson, Brassóban és Ótordán végzett, 1957 nyaratól pedig a Kiss-Küküllő menti Harangláb lelkipásztora lett, ahonnan 1961-ben hívták meg Szászcsávára. 1974-től az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet főkönyvtárosa volt. 1978 szeptembere és 1979 júliusa között Genfben folytatott tanulmányokat. 1981-ben egészségi okok miatt nyugdíjba vonult, viszont 1990-től 1995-ig elvállalta a rendszeres teológia oktatását a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán. Szintén 1990-ben kapott megbízatást a *Református Szemle* és az *Igehirdető* szerkesztésére, s átmenetileg ellátta az *Üzenet* gyülekezeti lap és az *Értesítő* szerkesztését is. Tudományos munkásságának feldolgozása és kiértékelése még várat magára. Ld. A Szerkesztőség: Az a szerelem... Nagy László főszerkesztő emlékezete. In: *Református Szemle*, 92. (1999/1), (73–76) 76. Ld. még Balogh Béla: Vázlat Nagy László (1926–1998) életéről és munkásságáról. In: *Református Szemle*, 101. (1998/5), 540–565. Ennek végén a szerző ismerteti Nagy László szerkesztői tevékenységét, és közli kiadott és kéziratban maradt írásainak teljes lajstromát.

² [Nagy Géza]: [Vásárhelyi János]: Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban. In: *Református Szemle*, 39. (1946/3), 47. Ld. még Nagy Géza: Vásárhelyi János: Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban. Nagyenyed 1946. In: *Református Szemle*, 39. (1946/3), 78.

³ Nagy László: A prédikációépítés kérdései Vásárhelyi János igehirdetésének második korszakában. In: *Református Szemle*, 81. (1988/5–6), 456–489.

⁴ Ld. Balogh Béla: Nagy Géza 1887–1971. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonysgot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai. 1895–1948.* [Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet], Kolozsvár 1995, (337–368) 350.

Nem állhatott szándékomban átfésülni a folyóirat-gyűjteményeket, a kéziratok anyagot, a levéltári okmányokat; nem állítottam össze Vásárhelyi János publikációinak teljes listáját sem, és az irodalmat sem vettem számba, ugyanis nélkülöztem egy olyan hiánytalan állagot, ahol a keze nyomán született mintegy hatvan munka egyetlen helyen állna együtt. Ugyanígy nem kutattam a Vásárhelyi János leszármazottainál fellelhető személyes emlékeket, miután ezirányú próbálkozásom bátorítás nélkül maradt.

A dolgozat felépítése László Dezső esszéjét követi, aki 1956-ban, Vásárhelyi János püspöki szolgálatának húszéves jubileuma alkalmából ismertette egyházépítő tevékenységét.⁵ Aránytalanságnak tűnhet, hogy éppen Vásárhelyi János püspöki működésének bemutatása a legterjedelmesebb, azonban ez indokolt, hiszen ebben a szakaszban viselte a legnagyobb felelősséget, ráadásul igen szélsőséges külső állapotok közepette.

Életútjának áttekintése közben fel-felvillan egy-egy sziporka. Összességükben e „sziporkák” egy nagyszerű püspök személyén és példamutatásán keresztül segítenek megismerni modernkori egyháztörténetünket, akiről az élő emlékezet méltán fogalmaz ekképpen:

„Mindvégig az egyszerű, hű, kálvini szellemű lelkipásztorok voltak az eszményképei, s ha kellett, azok védelméért nagyon bátran kiállt, fontosnak tartva a gyülekezetek szolgálatát s a református családi életek harmóniáját.”⁶

Vásárhelyi püspök életrajzi adatai

1888. június 12.: Maroscsúcson megszületik Vásárhelyi János, ahol édesapja, Lőrinc lelkipásztor. Az apa később rövid ideig Ludason, majd élete végéig a hátszegi Óraljaboldogfalván szolgált. Ősei székely nemesek voltak. Édesanyja lelkész családból származott, az ő felmenői is székely nemesek voltak. Anyai nagyapja 1848-as honvédtiszt volt, és Marosvásárhely térparancsnokaként szolgált hadnagyi rangban; a forradalom vérbe fojtása után lukailencfalvi lelkipásztor, esperes.

1902–1906: kollégiumi tanulmányok Marosvásárhelyen;

1906–1910: teológiai tanulmányai a kolozsvári teológiai fakultáson;

1910. június 21.: kitűnő minősítéssel teszi le kispapi vizsgáját;

1910. július 1. – 1911. június 30.: segédlelkészi szolgálat a kolozsmonostori parókiális körben;

1911. június 22.: nagypapi vizsgát tesz kitűnő minősítéssel;

⁵ Ld. László Dezső: Vásárhelyi János egyházépítő tevékenysége. In: *Református Szemle*, 49. (1956/6–7), 181–188.

⁶ Varsányi Rudolf (Zsibó, 1930 – Nagyvárad, 2020) lelkipásztor szíves közlése.

1911–1918: lelkipásztori szolgálat Besztercén;
 1912: házasságot köt, és berlini, jénai és bázeli ösztöndíjas;
 1918–1921: lelkipásztori szolgálat Désen;
 1921: lelkipásztori szolgálat a kolozsvár-alsóvárosi parókiális körben;
 1924–1927: a kolozsvári egyházmegye esperese;
 1926: egyházkerületi főjegyzővé választják;
 1936. június 30.: püspökké választása;
 1937. január 31.: püspöki beiktatása a kolozsvári Farkas utcai templomban;
 1946. január 1.: kolozsvár-belvárosi lelkipásztorsága;
 1947. szeptember 24.: felesége elhalálása;
 1960. december 11.: a püspök „hazatérése”.

* * *

Személyében kétségkívül egy „nagy magyart” fogunk megismerni, aki még a „boldog békeidők”-ben született Erdély földjén. Itt élte le gyermek- és ifjúkorát, itt vált férfiúvá. Majd a Román Királyságban él jó ideig: püspökként Bukarestben teszi le a hűségesküt a király előtt. Nem sokkal ezután ismét magyar állampolgár lesz, ezt követően viszont szolgálatát ismét a román korona alá hajtja, amit nem-sokára a kommunista egyeduradalom vált fel. (Ekkor a Román Népköztársaság által kibocsátott törvényekre kell majd felesküdnie, még mielőtt az új államrend alaptörvénye elkészül.)

Izgalmas változatosság! Mindehhez pedig adott egy jól megformált keresztyén polgári alkat, s amint őt személyi titkára, Gálffy Zoltán professzor (Mezőbánd, 1924 – Kolozsvár, 2013) előttem jellemezte: „Vásárhelyi János – egy vakolatlan magyar”.

Vásárhelyi János püspöki élete és szolgálata több tekintetben mutat hasonlóságot Nicolae Colan (Árapatak, 1893 – Nagyszeben, 1967) ortodox püspökével, későbbi metropolitáéval, aki szintén Erdély fia volt. Ez nem csupán felületes benyomásként állítható: hiszen Nicolae Colan szintén Erdély fia volt. Továbbá mindketten 1936-ban jutottak a püspöki tisztségre, s a hatalmas kihívások és kísértések ellenére mindketten hívek maradtak hazájukhoz. Amikor a II. bécsi döntés következtében a magyar hadsereg bevonul Erdélybe, Nicolae Colan volt az egyetlen ortodox főpap, aki nem menekül el Észak-Erdélyből. Ugyanígy áll helyt Vásárhelyi János akkor, amikor a szovjet hadsereg „felszabadította” Kolozsvárt, a püspöki székhelyet. Viszont nem lehet eltekinteni attól, hogy két alapvető vonatkozásban nem hasonlítottak egymásra. Először is: a református egyházban a püspök elvileg *primus inter pares*, azaz első az egyenlők között, ugyanis a testületeknek van szavuk és súlyuk, s ezek a testületek az egyes parókiák, egyházmegyék, valamint az egyházkerület szintjén működnek, s a Kánon rendelkezéseinek meg-

felelősen valamennyiben fennáll a lelkészi és a presbiteri elem egyensúlya. Másodszor: nem kell elfelednünk, hogy Vásárhelyi János teológiai felkészültsége nem mérhető a Nicolae Colanéhoz. Naplószerű feljegyzéseinek gyűjteményében⁷ Vásárhelyi püspök ekképpen értékeli a saját képzettségét:

„Életem folyama alatt sokat láttam, tapasztaltam, olvastam és tanultam is. Főként a tudományos teológiai irodalmat igyekeztem állandóan figyelemmel kísérni. És mégsem tudtam soha tudós teológus lenni, megmaradtam egyszerű, naiv, hívő, Istenben bízó optimista gyermeknek. És úgy érzem, hogy Isten kegyelmének ez volt a legdrágább ajándéka számomra.”⁸

Talán épp annak a körülménynek köszönhette püspökké választását, hogy nem lett „tudós teológussá”. Ugyanis amikor Makkai Sándor püspök (1926–1936) lemondott hivataláról, és kivándorolt Magyarországra, Vásárhelyi János püspök-helyettes gyülekezete magasra emelve a választási menet zászlaját ilyen jelszóval biztosította a támogatást: „Nem kell nekünk tudós püspök, éljen Vásárhelyi János!”⁹ E hangulat is meghatározó volt, amikor a választói közgyűlés 37 év után gyülekezeti lelkészt választott meg erre a tisztségre. Erdély reformátussága azelőtt a tudós világból, a kolozsvári teológiai fakultás rendes tanárainak rendjéből választott sorozatban egymás után négy püspököt.¹⁰

Természetesen fenntartással kezeljük Vásárhelyi János püspök előbb idézett szerepny megnyilatkozását. Először is, mert nyilvánvaló, hogy alapos irodalmi, történelmi és teológiai ismereteket szerzett. Állításunkat a neve alatt megjelent mintegy 60 önálló kiadvány tanúsítja. 1915 és 1960 között 550 írása (prédikációja és közleménye) jelent meg a *Református Szemle* hasábjain. Kinyomtatott prédikációinak oldalszáma mintegy 3300. Másodszor: óvatosaknak kell lennünk, mivel Vásárhelyi püspöki szolgálata idején is igen nagyra tartotta a tudást. Szájhagyományból

⁷ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 3. Emlékiratának elején így határozta meg annak jellegét: „Írásom nem lesz egyéb, mint naplószerű feljegyzéseknek gyűjteménye.” A kézirat lelőhelye: Vásárhelyi János hagyatéka az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában.

⁸ Uo. 4.

⁹ Az élő emlékezet eme sziporkáját Lőrincz József Tibor visszaemlékezése tanúsítja, azzal a megjegyzéssel, hogy nem szó szerint idéz: „Egy csendes napi előadása alkalmával ő maga mondta el, hogy miként választották püspökké. A volt [kolozsvár-alsóvárosi vagy kétágú templom] gyülekezetének világi képviselője szót kért a közgyűlésen és ezt mondta: »Volt már elég tudós püspökünk, most legyen a püspök Vásárhelyi!«”

¹⁰ Bartók György, Kenessey Béla, Nagy Károly, illetve Makkai Sándor püspökökre gondoljunk, de ideszámítandó Ravasz László is, aki 1921-től a dunamelléki egyházkerület püspöke lett. Vásárhelyi János e tudós rend keze alól került ki az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Teológiai Fakultásáról. Gálffy Zoltán: Vásárhelyi János püspök. In: *Református Szemle*, 81. (1988/5–6), (435–455) 437.

ismeretes az az értékelés, amelyet inkább csak baráti körben hangoztatott: a protestáns egyházak vezetői közül az erdélyi szász egyház püspökét, Friedrich Müllert (Langental/Hosszúaszó, 1884 – Nagyszeben, 1969) értékelte a leginkább.¹¹ Ugyancsak megható az Imre Lajos iránti megbecsülés kinyilvánítása, amelyet a professzor 70. születésnapján hangoztatott. A teológiai intézetben tartott ünnepi vacsorán Vásárhelyi János az egyházkerület „koronázatlan püspökének” nevezte a nyugdíjas tanárt!¹²

Vásárhelyi János pályakezdése

Szülői ház, iskola és teológiai közösség együtt kovácsolták jellemét, azonban okvetlenül ki kell emelni, hogy az elődök tisztelete, különösen az idősebb nemzedék megbecsülése volt Vásárhelyi püspök forgolódásának meghatározó mozgatórugója. Szülei házasságának krízise miatt gyermekkorában legtöbbet atyai nagyapjánál, Rákosi Lajos esperesnél tartózkodott. Ennek közéleti szerepére így tekint vissza:

„A politikai küzdelemben egyébként sohasem vett részt. Mint említettem, 48-ban honvéd főhadnagy volt, de azután állandóan engedelmes, hű tagja volt a Deákpártnak s az ennek nyomába lépő kormánypártnak. Magatartását így indokolta: A nemzet 48-ban nagy betegségen ment át, sok sebet kapott. Sok vért vesztett, gyenge. Szüksége van nyugalomra. Deák bölcsen cselekedett, hogy a körülményekkel és lehetőségekkel számolva a nemzet kulturális, gazdasági megerősödésére nyugalmi időt teremtett. Korai, oktan politikai harcokkal nem szabad a nemzetet felzavarni, s olyan harcokba sodorni, amelyekben erejét újra elveszíti. Várni kell, dolgozni kell, józannak kell lenni, s nem szabad csalóka álmok után futni. Egyébként a magyar nép jövőjét állandóan féltette. A »rossz világ« árnya örökké ott borongott a lelkén. Hazafiúi érzését a költő-papnak, Tompa Mihálynak a lélekbe kapó vallomása határozta meg: »Óh nemzetem, bízom Tebenned. [sic!] Bízom, de mégis féltetek.«”¹³

A nagyapa gondos őre volt egyházmegyéjének. Ingatlant szerzett Marosvásárhelyen a városba érkező lelkész társak számára, hogy ottani időzésük alatt legyen hova behúzódnuk. Mindig segítette és pártfogolta a szolgálattevőket, s erre nézve emlékirásában nem csupán egy-egy jellemző történetet idéz fel, hanem az Isten

¹¹ D. dr. Gálffy Zoltán teológiai tanár közlése.

¹² Imre Lajos: *Önéletírás*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 2. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán, Buzogány Dezső. Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszéke, Kolozsvár 1999, 312.

¹³ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 11–12.

sáfárának vezérelvét is feljegyzí: „Sohasem szabad senki felett pálcát törni, egy ember felett sem, mondotta, amíg egyetlen halvány reménysugár biztat, hogy az illető a megbánás útján megpróbál új emberré lenni.”¹⁴

Az édesanya szeretete és gyengédsége egy életre kialakította Vásárhelyi János gondolkodásmódját. Egy későbbi előadásának szerkesztett változatában Petőfire utalva emeli magasra az édesanyák szerepét: Jókai említi, hogy Petőfi Sándor gyakran elmondta: „Fogok én még kiadni egy kötet szerelmi költeményt. Ez lesz a legszebb kötetem, mert ennek verseit mind-mind az én jó anyámhoz intézem.”¹⁵ Az édesanya nevelő munkáját pedig e kérdés segítségével magasztalja: „Mit ér az emberi élet minden alkotása az anyák által szült és felnevelt jövődől nélkül?”¹⁶ Szülőanyja nevelésének és példaadásának jelentőségét késő öregségében is hálásan idézte fel a püspök a teológiai hallgatók gyülekezetében: „Ez volt az egyik nagy jellemalakító erő az életemben: az Édesanyám hite.”¹⁷

Az anya alakjának e meghatározó hatása onnan eredeztethető, hogy amikor Vásárhelyi Lőrinc Hátszeg vidékén jutott álláshoz, felesége nem tudott megbárátkozni az idegen környezettel. Otthagyta Óraljaboldogfalvát, és fiával, Jánossal visszaköltözött szülője parókiájára, Lukailencfalvára. Ebben a tiszteletes úr italoázása is közrejátszhatott, azonban sokkal valószínűbb, hogy a két itt született gyermekük elvesztése miatti gyász okozhatta visszaköltözését.

Édesapja, Vásárhelyi Lőrinc feltalálta magát a szórványvidéken, ahova valójában emberséges kíméletből helyezték. Nem sokkal Óraljaboldogfalvára, a korábbi Boldogasszonyfalvára való érkezése után másodszor is megnősült, és még négy gyermeke született. Szolgálatá idején állították helyre az Árpád-kori templom meszeléssel lefedett falfestményeit. Értelmi képességét, érdeklődését azonban nem e külsőségekben kell lemérni, hanem ama három cikkben, amit a *Református Szemle*ben közölt.¹⁸ (Ismeretes, hogy imádságoskönyvek köthetők a nevéhez.)

¹⁴ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 10.

¹⁵ Vásárhelyi János: Az Anya. In: Uő: *Az életből az életnek*. Minerva Irodalmi és nyomdai R-T., Cluj-Kolozsvár 1929, (33–37) 35–36.

¹⁶ Vásárhelyi János: *Az életből az életnek*, 37.

¹⁷ Vásárhelyi János püspök beszéde a lelkészi szolgálata 50. és püspöki szolgálata 25. éves határpontján tartott ünnepély alkalmával. In: *Református Szemle*, 53. (1960/2), (132–133) 133.

¹⁸ Vásárhelyi Lőrinc: Szeretetházunk érdekében. Nyílt levél a kolozsvári református Szeretetház Nagytiszteletű keblí tanácsához. In: *Református Szemle*, 2. (1909/49), 798–799. Uő: Kurzuson vagy misszionáriusi úton!? In: *Református Szemle*, 3. (1910/9), 137–138. Uő: Könyvismertetés. (Bodor János népiskolák számára írt valláskönyveiről.) In: *Református Szemle*, 3. (1910/31), 489–492. Uő: Könyvismertetés. (Bodor János népiskolák számára írt valláskönyveiről.) (Folytatás és vége.) In: *Református Szemle*, 3. (1910/32), 507–509. (Nem kutattam fel, hogy voltak-e közlései a *Református Szemle* elődjeiként megjelenő egyházi lapokban.)

Korunk embere számára jelentősebb Vásárhelyi Lőrinc baráti viszonyulása, amelyet a hátszegi románság irányában élt meg. Ökumenikus példamutatásával mintegy felkészítette fiát a későbbi besztercei, majd dési szolgálati időszakra, ahol soknemzetiségű környezetben kellett helytállnia. Ezzel kapcsolatosan a püspök visszatekintéséből idézünk:

„Más felekezetek és nemzetiségek irányában a legnagyobb szeretettel, bizalmas előzékenységgel viselkedett, arra pedig külön súlyt helyezett, hogy a különböző egyházak papjaival barátságos viszonyt tartson fenn. Gondolkozását e tekintetben egyik prédikációjának következő hasonlata fejezi ki. A különböző egyházak edények, melyeknek az a rendeltetésük, hogy az evangélium élő vizét odavigyék az igazság és tisztaság után szomjúhozó emberi lelkekhez. Az egyik egyház hasonlíthat egy régi, díszes, antik kehelyhez, a másik egy egyszerű pohárhoz. Nem a külső a fontos, hanem egyedül az a fontos, hogy benne van-e az evangélium élő vize, és viszi, vinni tudja-e ezt az élő vizet a szomjúhozó emberi lélekhez? E felfogás magyarázza, hogy magatartásában mindig a különbségek felett egységet kereső, megértést óhajtó türelemnek, előzékenységnek lelke nyilatkozott meg. Ugyanezen szempont vezette a más nemzetiségekkel szemben való viselkedését is. Olyan vidéken szolgált, a Hátszeg melletti kis községben, Óralja-Boldogfalván, amely nagy többségben román volt. A hegyek között élő, szegényes életkörülmények között szolgáló román lelkészekkel szemben is mindig gyakorolta a kollegiális előzékenységet. Nagy vásárok idején a hegyekből vásárokra jövő görögkeleti papoknak szívesen adott helyet, raktározta el papi lakása nagy pincéjében minden ellenszolgáltatás nélkül áruikat. Mindezt egészen természetesnek tartotta, és gyakran hangoztatta, hogy népek, nyelvek, felekezetek felett éppen a Krisztus papjának kell képviselniük az egymás értékeit megbecsülni tudó megértést és szeretetet. Ő, a nyárádmenti magyar abban az időben, az 1890-es években, amikor arra a vidékre került, igyekezett irodalmilag is megismerni a román lelket. Nem sokra haladt a társalgás terén, de olvasott, sőt fordított is a román irodalomból.¹⁹

Életútjára visszatekintve a felesége áldásos hatását is egy sorba emeli a szülő-anyja jellemformálásával:

„A másik tényező a feleségem hatása volt. Korán ismerkedtünk meg, nyolcadik gimnazista voltam, és lelki kapcsolatunk végigkísért az egész életen. Barátom, társam, biztatóm volt közéletünk sok nehéz harca között. A külföldi utat is együtt tettük meg. Berlinben is együtt tanultuk a német nyelvet. Ilyen volt a viszony közöttünk egész életünkben. A Szentírás azt mondja: »A ház és a vagyon atyai örökség, de Istentől való az igaz feleség.« Nekem ilyen ajándékot adott benne Isten, és most, amikor a múltra visszaemlékszem, ezt tekintem Édesanyám hite

¹⁹ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 17.

mellett a legnagyobb jellemalakító erőnek életemben. E két bizonyágtételt ti, ifjú lelkésztársaim, azért jegyezzétek meg, hogy édesanyátok hívő szívéről és a hitves-társatok hűségéről mindig a legnagyobb tisztelettel emlékezzetek.”²⁰

Élete párjának ily méltatása nem előzmény nélküli. Ugyancsak megkapó és megrendítő jelenetben lehetett részük az 1952. évi közgyűlésre felsereglett atyáknak. Öt évig tartó (!) kényszerű szünet után ülhetett össze az egyházkerület legmagasabb fóruma, amikor a püspök megnyitó beszéde legelején, minden bevezető és átmenet nélkül idézte fel segítőtársa alakját, akit a Román Királyság fennállásának utolsó évében, 1947-ben veszített el. Holott időközben még történt egy s más az országban. Az egyház első emberének e megnyilatkozásában benne rejtett az eltelt fél évtized teljes értékelése.²¹ Magyarozatát abban találjuk meg, hogy feleségében természetének hiányát pótolta a gondviselés:

„Feleségem élénksége, vidám temperamentuma és az, hogy volt benne – természetesen ezt csak most látom tisztán – egy olyan energikusabb életakarát, amely ellentéte volt, de áldásosan egészítette ki, az én passzivitásra inkább hajló természetemet, úgy ragadott meg, hogy e találkozás óta egyre öntudatosabban alakult ki bennem is a felismerés, hogy minket egymásnak teremtett az Isten. És tényleg egymásnak teremtett.”²²

A kolozsvári teológusévek jó hangulatára visszatekintve megvallja, hogy az akkori mulatós diákmodor végigkísérte; és nem hallgatja el, hogy választottja volt az, aki visszatartotta a lecsúszástól:

„A vásárhelyi szabadabb szellemű diákéletből hoztam magammal ezt a mulató kedvet, amelynek kordába tartása azután is nehéz probléma volt számomra, s hűséges feleségem nélkül talán nem is sikerülhetett volna.”²³

Említést érdemel még az a hatás, amelyet nagybátyja, Vásárhelyi Boldizsár lelképásztor gyakorolt az ifjúra. Emlékiratában hálásan emlékezik meg arról, hogy sorsdöntő helyzetekben milyen atyai jó tanácsokkal egyengette lábait a helyes útra. Kettejük viszonyáról érdekes adattal szolgál László Dezső (1902–1973):

²⁰ *Vásárhelyi János püspök beszéde a lelkészi szolgálat 50. és püspöki szolgálat 25. éves határpontján tartott ünnepély alkalmával*, 133.

²¹ Gálffy Zoltán: Közgyűlésünk. [1952. június 7.]. In: *Református Szemle*, 57. (1952/6), 131–135. [Vásárhelyi János]: Püspöki jelentés. Elmondotta Vásárhelyi János püspök 1952. június 7-én. In: *Református Szemle*, 57. (1952/6), (139–154) 139–140.

²² Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 32.

²³ Uo. 44.

„Amikor öccséből, Jánosból püspök lett, kijelentette, hogy noha idősebb és rokon is, nem fog a dolgaiba beleszólni. Időnként azonban felment a püspöki lakásba, és annak kijelentésével, hogy ígérete szerint nem szól bele a püspöki ügyvitelbe, teljes őszinteséggel mindent elmondott az unokaöccsének, amit senki se mert volna közölni.”²⁴

Most pedig figyeljünk arra a neveltetésre, amelyet iskolái nyújtottak. Az elemi iskolát édesanyja falujában, Lukailencfalván járta ki. Szerencséjére itt „emberére” talált, mivel tanítója ellenállt annak a kísértésnek, hogy az esperes úr unokájának érdemek nélkül is kedvében járjon. A marosvásárhelyi református középiskolában nem csupán az erkölcsi rend szilárdult tovább szemléletében, és nem csupán a humán tudományokban mélyült el, hanem megismerkedett a társasági érintkezés szabályaival is. Becsületre és megbízhatóságra nevelődött az érettségre készülve. Emberformáló közegében nem érezte egyedül magát, társaira is büszkén emlékezik ötvenévesen:

„Visszagondolok a kollégiumból kikerült növendékekre, és szinte az ujjamon fel tudnám számolni azokat, akik az élet próbái között az erkölcsi megbízhatóság tekintetében megbízhatatlannak bizonyultak.”²⁵

A humán tudományok iránti érdeklődése később gazdag termést eredményez. A tanulmányokban mégsem mélyül el olyan mértékben, hogy ne kereste volna a város ifjúságának és egyházi nyilvánosságának alkalmait. Mint végzős gimnazista rendszeres látogatója lett a város egyik tánciskolájának, illetve a színvonalas báloknak, így keresve a könnyed és rugalmas mozgás elsajátításának lehetőségét azért, hogy ellensúlyozza testes külső megjelenését. Természetesen, sorrendben az első helyen a tanulmányozás állt a diákok alatt, amint erre a későbbi „diákutódait” inti is – egy kollégiumi *canonica visitatio* alkalmával:

„Mikor jött be az iskolába, a diákok sorfalat álltak fogadására. A díszteremben szólt a diákokhoz. Elmondta, hogy örvendett a szép fogadtatásnak, mely az Egyházkerület Püspökének szólt. – De mivel ti is egyháztagok vagytok, a püspökben magatokat is megtiszteltetek. Arra kérlek, hogy a tanulást vegyétek komolyan. Én is jártam ebbe az iskolába, arra emlékszem, hogy itt nagy szigorúság volt. Sokat kellett tanulni, de megérte.”²⁶

²⁴ László Dezső: Vásárhelyi Boldizsár. In: *Kolozsvári Demokritus*. Kézirat az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában.

²⁵ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 26.

²⁶ A marosvásárhelyi kollégiumban 1943-ban lezajlott püspöki vizitációt Balogh Károly idézte. Ennek ő is tanúja lehetett.

Várhelyi János képe
az 1909-ben végzett teológushallgatók
tablóján

A kolozsvári teológiai fakultáson az ifjú Várhelyinek abban a kiváltságban lehetett része, hogy a legjobb és legerősebb évfolyamokkal végezze tanulmányait, amelyek a 20. században látogatták e tanintézetet. Beiratkozásakor kiváló tanszemélyzettel ismerkedhetett meg, akik korábban az egyházi szolgálat gyakorló pályáján is tapasztalatokat szereztek, és ezenkívül kiváló szónokok voltak. Az akkori tanrendnek megfelelően a teológiai tantárgyak mellett a Ferenc József Tudományegyetemen hallgatott filozófiai és pedagógiai előadásokat. A filozófia érdekelte inkább.

A 20. század első évtizedére esett az erdélyi teológiai látás irányváltása. A liberalizmusnak fokozatosan át kellett adnia helyét a Kálvinnál látott igei engedelmeségnek és a hitvallásos iránynak. Az ifjúsági munka zászlóvivői főképpen a Young Men's Christian Association (YMCA) londoni vitalgtalálkozója után (1899) gyakoroltak hatást az itteni lelkekre. Sokan abban vélik felismerni Anglia keresztyéni-erkölcsi felemelkedését, hogy ott versengés alakult ki és maradt fenn az episzkopalizmus és a nonkonformista egyházak elvei között. Megtetszett, hogy a felszínes vallásosság nem vezet sehova, inkább csak visszaveti a közösségeket: még akkor is, ha szépen hangzó jelszavakkal ékeskednek. Kenessey Béla, a teológiát ez időben vezető rektor is ilyen értelemben fogalmazta meg nézetét:

„A tanulásnak és tanításnak, valamint a nevelésnek nem lehet egyéb célja, mint hogy az embert megszabadítsa »amaz érzéki nehézkes érőtől, az önzéstől«, amit mindenki magában hord, és felemelje egy szabad, nemes szellemi világba, az ember tulajdonképpen éltető légkörébe. Ha ezt nem éri el, hiába volt minden dressurája.”²⁷

Kenessey rektor úr a jövőbeli lelképásztornak tekintette hallgatóit, s ilyenekként is viszonyult hozzájuk. Kései portréját megrajzolva is kiemelik e megbe-

²⁷ Kenessey Béla: Az igazi bölcsesség. (Tanév-megnyitó, 1903. szept. 13-án). In: Uő (szerk.): *Az Erdélyi Evang. Ref. Egyházkerület Teológiai Fakultásának Értesítője az 1903–1904-ik tanévről*. Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1904, (3–9) 8.

csülő magatartását: „Tekintsék a mi kis reszublikánk törvényeit és szabályait úgy, mint az egyéni szabadság garanciáit, de szabadosság mellett nem maradhatnánk együtt” – hangoztatta tanítványai előtt.²⁸

A fiatal teológusra különös befolyást gyakorolt Kenessey személyes kisugárzása. Szegeden született 1858-ban. Előbb a Pesti Teológiai Akadémiának volt tanára, 1895-ben pedig elfogadta a kolozsvári újszövetségi katedrára szóló meghívást, és 1895–1908 között a rektori megbízást is ellátta. Munkáját minősíti, hogy sem Szász Domokos püspök, sem utódja, Bartók György nem gondolt arra, hogy más valakit állítson helyébe rektornak. Meg kell jegyeznünk, hogy miután már 1899 óta viselte a főjegyzői tisztséget, vagyis Bartók György helyettese volt, az egyházkerületi közgyűlés 1908 áprilisában egyhangúan választotta meg Kenessey rektor-professzort püspökké. Megválasztásakor késedelem nélkül ismertette programját: püspökként misszionárius, egyházkerületének a misszionáriusa szeretne lenni, és törekeny fizikai alkata ellenére bele is vetette magát a munkába. Ha valaki igyekezetében lassítani kívánta, vagy buzgóságát csillapította, így igazolta magát: „Többet ér 40 évet élni és bármit is használni tudni, mint 80 évet önző semmittevéssel.”²⁹ Az 1909. esztendő küszöbén, amikor a világ reformátussága Kálvin János születésének 400. évfordulójára készült, a Magyar Kálvin Szövetség megalakításakor ekképpen hangsúlyozta a nagy reformátor kimagasló jelentőségét: „nem gránit-, márvány- vagy ércszobor kell, hanem emléket élő kövekből kell felállítani”.³⁰ Kenessey Béla hatvanévesen hunyt el. Halála után húsz évvel egy másik neves tanítványa, Nagy Géza úgy értékelte őt, mint aki kimagasló vezéralak, „az egész erdélyi belmisszió inspirálója, apostola” volt; és ezen a téren többre tartotta ténykedését a szélsőségeket megélő Kecskeméthy Istvánénál.³¹

Az egyház szolgálatára készülő Vásárhelyi János nem tudhatta azokban az években, hogy miután Nagy Károly és Makkai Sándor „első őrállói” munkájának vége szakad, ő maga veszi át a Kenessey által megkezdett belmissziói építés előmozdítását és felvigyázását.

Hármas bizonyosságunk van arra nézve, hogy a fiatal teológiai hallgató készségesen vette ki részét az ifjúsági „reszpublika” munkájából: diáktársai elnökökké választották. Velük vállvetve és a város lekipásztorainak felügyelete mellett részt vett az egyházi rendezvényeken. Összegyűjtötte az egyetemi város ifjúságát, hogy

²⁸ Kozma Zsolt: Kenessey Béla (1858–1918). In: Uő (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek.* (29–53) 38.

²⁹ Vásárhelyi János: Úgy fénylik a ti világosságotok... Emlékbeszéd dr. Kenessey Béla felett. Mt V,14–16. In: Uő: *„Megvigasztalva – vigasztalni”. Temetési beszédek és imák.* Torda 1926, (219–227) 220.

³⁰ Idézi Kozma Zsolt: *Kenessey Béla (1858–1918)*, 33.

³¹ Ld. Nagy Géza: Kenessey Béla, mint a belmisszió apostola. In: Uő: *Kik közziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok.* „Grafica” könyvnyomda, Cluj-Kolozsvár 1937, (213–220) 213.

értelmesen tölthessék el szabadidejüket; sőt mi több, még a tanulmányi évek alatt vállalta a besztercei gyülekezet pásztorolását, mivel a helybeli lelkész megbetegedett. Odaadó munkájával olyan mély benyomást tett a besztercei gyülekezetre, hogy még mielőtt letöltötte volna kolozsvári segédlelkészi szolgálatának idejét, a besztercei presbitérium már meghívta lekipásztorának.

Segédlelkészi szolgálata. Önálló munkájának kezdete (1910–1918)

Már segédlelkészi szolgálatának legelején tanúságot tett a szegények iránti érzékenységről, amikor a Kolozsvár IV. parókiális körében gyűjtést szervezett a karácsonyi ünnepekre – az 1910 adventjében begyűjtött pénzt élelemre költötték, és ezt egyéb javakkal együtt szétosztották a körzet legszegényebb családjai között.

Fentebb szóltunk már arról, hogy a besztercei exmissziós szolgálata idején a gyülekezet nagyon megszerette őt. Le sem járt kolozsvár-monostori „kispapi” gyakorlóideje, és Kenessey püspöknek Beszterce reformátusai küldöttségét kellett fogadnia, amelynek élén a főispán állt. Kérésük pedig az volt, hogy a püspök lekipásztori kinevezést adjon a fiatal Vásárhelyi János részére. A püspök nem tudott kitérni a kérés elől.

Besztercei szolgálata első szakaszában távol maradt a közélet nyilvánosságától. A gyülekezeti munka töltötte ki életét. Erre az időre esett Berlin, Jéna és Bázél kimagasló színvonalú egyetemének látogatása. Családot is ekkor alapított (1912): egy régi lelkészi család sarját, Csiki Annát vette feleségül, és ebben is követte azt a szülői házban hallott nézetet, hogy a pap házasodjék papi körből. Noha külföldi egyetemjárása idején mellette volt felesége is, idejüket jól kihasználva a mindennapi egyházi élet tanulmányozására is odafigyeltek. Tapasztalataikat és emlékeiket Vásárhelyi János nyomtatásban is kiadta hazajövetelekor *Képek Jéna és Bázél egyházi életéből* címmel.³²

A helybeli szász népelem nem fogadta barátságába. Közismert tartózkodása és elzárkózottsága nem oldódott a fiatal lelkésszel szemben, mégis mély hatással volt élete alakulására. Az erdélyi német kultúra egyik jó ismerője, Pukánszky Béla így jellemezte őket: „Igen, a szászok zárkóztak, mozdulatlanok, nehéz hozzájuk férni, még nehezebb őket közös útra társul megnyerni.”³³ Az adott korban pedig programszerűen igyekeztek, hogy egész Erdélyben ők biztosítsák a gazdaság húzóerejét, tekintve, hogy a szomszédos Románia a királyi család révén nyíltan németbarát volt.

³² Vásárhelyi János: *Képek Jéna és Bázél egyházi életéből*. Nyomatott Botschar Tivadarnál, Beszterce 1914.

³³ Pukánszky Béla: *Erdélyi szászok és magyarok*. Danubia Könyvkiadó R.-T., Budapest 1943, 191.

Külföldi útjáról hazatérve Vásárhelyi bekapcsolódott a város közösségi életébe. Ebben egyházi felettesei nem akadályozzák. Felkérést kapott a *Besztercei Magyar Hírlap* című politikai hetilap szerkesztésére. Most látta hasznát a teológus évek és a külföldi utazás idején áttanulmányozott szociális tartalmú olvasmányainak. A mindennapi történetek nyomon követése érdekében naponta elidőzik a város kávéházában, ahol külhoni újságokat olvas, köztük a *Berliner Tageblatt*, *Vossische Zeitung* és a *Pester Lloyd* számait. (Ez utóbbi akkoriban Vészi József szerkesztésében jelent meg.) Emlékezéseiben utal arra, hogy ekkor és itt jelentkezik érdeklődése a szociális és a politikai kérdések összefüggései iránt. A város történelme és kultúrája a többségben levő szászok kézjegyét viseli magán. Jelenlétük állandóságot sugall, viszont a magyarok rátartisága mellett Vásárhelyi János jól érzékeli a románság kiváráó magatartását, s ez az, ami megsejteti vele a status quo közelgő összeomlását.³⁴ Ezekben az években Beszterce lakossága 40%-ban német, 35%-ban román, 25%-ban magyar volt. Minden apró feszültséget figyelmesen kellett kezelni és levezetni, hogy csendben és békében folyjék az élet, osztályharc nem lángolt fel a háborús évek még oly nagy megélhetési gondjai között sem. Itt a szakszervezetek nem voltak olyan izmosak, mint a bánya- és iparvidékek tégyében, és még az oroszországi bolsevik forradalom idején sem ténykedtek erőteljesen.

Vásárhelyi János polgári felelősségének szemléltetéséül hadd elevenítsük fel egyik kezdeményezését. Az általa szerkesztett lapban egy méltánytalan gyakorlatra hívta fel a megye olvasóinak a figyelmét. A magyar Szent Korona egyik városában, amelyben a többséget a magyarok és a románok együtt alkotják, a közérdekű híreket német nyelven nyomtatják és függesztik ki. Mi több, a városháza dobosa is csak németül teszi meg a hirdetéseket. Nemtetszését azzal támasztotta alá, hogy igazságtalan azoknak a polgároknak a felelősségre vonása, esetleg elmarasztalása, akik a felhívásokat nem érthetik meg, s így a rendelkezéseket nem tartják be. A cikkekre semmilyen válasz nem érkezett, és intézkedés sem történt. Ekkor Vásárhelyi János nyílt levélben fordult a főispánhoz, s miután erről előbb bizalmasan megállapodtak egymás között, a kérdés sürgős megoldását kérte. A megyefőnök e „nyomásgyakorlásra” rendelte el a hirdetések három nyelven történő közlését, illetve kidobolását.

³⁴ „Felületesen szemlélve a dolgot minden rendben volt, de ha mélyebben bele tudott tekinteni az ember a külszín mögé, akkor látta, hogy a magyar államiság igényével szemben hatalmas ellentétes erők működnek, hogy a magyar kormányzat csak igen óvatos, ügyeskedő politikai fogásokkal tudja csak fenntartani az ellentétes erők között az egyensúlyt, tudja megőrizni a látszatot. Később láttam be, hogy túl nagy áldozatot hozott e megalkuvásos politika érdekében a magyar állam.” Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 73.

A dési évek. Átmenet a román főhatalom alá (1918–1921)

1918 nyarán Vásárhelyi János egy másik száz alapítású, de időközben teljesen magyarrá lett városba, Désre nyert meghívást. A Szamos-parti városba Vásárhelyi Boldizsár esperes Kolozsvárra menetelével bekövetkezett üresedés nyomán érkezett. Itteni szolgálata épp arra az időre esett, amikor az erdélyi magyar hatalmat a román váltotta fel. „Összeomlik az ország, és Erdély idegen megszállás alá kerül” – emlékezett vissza László Dezső az impériumváltásra utalva, amikor kolozsvári elődjéről 1942-ben írt nekrológot.³⁵ A nagy politikai változások nagy kísértésekkel járnak együtt, azonban Vásárhelyi elhívásának pecsétje erősebbnek bizonyul: továbbra is megmaradt az Úr szőlőskertjében. A legmélyebbre ható külső és belső változások közepette tartózkodni igyekezett a közéleti szerepvállalástól. Az elveszített háború után kialakult helyzet is erre intette. „Csendesen működő dési lelkész voltam” – jegyezte fel később az ottani évekről.³⁶ Ezalatt az egyház ügyét már új püspök vezette, akit teológus diák korában oly sokra becsült, s akiről Nagy László így emlékezik meg sommásan:

„A székely nép erejének és tehetségének megtestesítője. Kálvinnal társalgó teológus. Döbbenetes erejű szónok. Nagy Károly a kisebbségi sorsra jutott erdélyi református Sion harcos defensora. Az erdélyi kálvinizmus büszkesége.”³⁷

Édesapja példáját követte: bizakodással várta be a történelmi zajlás megállapodását. Ez a várni tudás természetévé válik a következő évtizedekben. Kialakulását édesapja magatartása segítette, aki sem 1916 nyarán, a román betörés idején, sem pedig az 1918-as nagy megroppanáskor nem tántorodott meg, hanem hű maradt őraljaboldogfalvi állomáshelyéhez. A fiú munkakedve és tettereje nem szenvedett csorbát: legjobb tudásával szolgálta az iskolaügyet, miután Désen ezt a területet kellett elsősorban felvigyázni, illetve ellátni.

A történések és a nemzetközi egyezmények nem tették tönkre az egyház miszsióját, bár az új román hatalmat minden egyébnek lehet nevezni, csak épp magyarbarátnak nem. De így is jobb helyzetben találta magát, mint a váltakozó berendezkedésű (maradék) Magyarországon élő hitsorsosai.

Egyébiránt az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése visszatérő látomás volt sok akkori gondolkodó elméjében. Hitelesen jelzi ezt Ravasz László és Nagy Károly

³⁵ László Dezső: Vásárhelyi Boldizsár (1962–1942). In: *Református Szemle*, 35. (1942/32), (510–513) 512.

³⁶ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 95.

³⁷ Nagy László: Nagy Károly (1867–1926). In: Uő: *És vidámitsd meg az én szívemet. Péld 27,11. Anekdóták – életképek*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1996, (5–13) 5.

töprengése. Erről egy rövid párbeszéd is tanúskodik, amelyet Ravasz László eképpen szőtt bele visszaemlékezéseibe:

„– Károly, hiszed-e, hogy a monarchia túléli a háborút?

– A monarchia nem, de Magyarország túléli.

– Hát te nem látod, hogy Magyarország éppúgy ellenséges népek egyvelege, mint a monarchia, és azt képzeled, hogy az az ütés, amelyik széttöri a monarchiát, nem töri szét Magyarországot?

– Lehet, de ilyen látással hogyan tudod tartani a lelket a lét és nemlét harcát vívó nemzetben?

– Úgy, hogy az új képlet pártjára állok, s azt keresem, mit tehetek annak a javára most. A Békemagyarországért küzdök a háborús Magyarországon, de nem a háborús Magyarország *ellen*, mert ez árulás volna.”³⁸

Így a reformátusság megragadja az építési lehetőségeket. Még jobban ragaszkodik iskoláihoz, és a nevelés ügyéért óriási áldozatokat vállal. Az erdélyi református egyház már 1919-ben „csatlakozik” az YMCA nemzetközi szervezetéhez. Új lapok születnek, egyik egyházi egyesület jön létre a másik után. Vásárhelyi közreműködésével megalakul a lelkészek szövetsége, amelyet a püspök vezet. A lelkészértekezlet első titkára Vásárhelyi János lesz, aki az egyesületi lapban sok cikket is közöl. Ügyszerető lelkipásztorok és teológiai tanárok közösen hívnak életre egy hitvalló egyházi műhelyt, a Vécsei Szövetséget, amely több mint másfél évtizeden át működik. Ez utóbbinak Vásárhelyi püspökké választásáig tagja maradt. Lelki megerősődéssel, a teológiai látókör kiszélesedésével jártak együtt e tevékenységek.

Az egyházi szervezet és szolgálat belmissziós megalapozást nyert: Imre Lajos, Makkai Sándor, Ravasz László, Tavasz Sándor és Vásárhelyi József fiatal éveikben szövögetett tervei valósulhattak meg merőben átalakult körülmények között. E tervek valóra váltásában élenjáró szerepet kapott a frissen megalakított nőszövetség. Az erdélyi nőszövetség munkájának jó híre a magyarországi református egyház számára is követendő példává lett: hamarosan kérték az itteni tapasztalatok átültetését. Miután a nőszövetségi munka kibontakozásánál Vásárhelyi és felelőse is ténykedett, a későbbiekben a férfiak körében is meg akarta szervezni a szolgálat e válfaját. Az „erősebbik nem” esetében azonban megrekedt az igyekezet. Ennek oka a felszínesség volt, s így igen csekély sikert könyvelhetett el. (Megtorpanása, majd megszűnése után a férfiszövetség munkáját az 1940–1944 évek lehetőségei között elevenítik fel újra.)

³⁸ Ravasz László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1992, 134–135.

Az erdélyi magyarságnak meg kellett találnia a magyar nyelvű művelődés terjesztésének, az iskolahálózat tananyaggal történő ellátásának, a tudományos, az építő és a szépirodalom terjesztésének módját. E célból alakult meg 1920-ban a Minerva Nyomdai és Irodalmi Műintézet nevet viselő részvénytársaság,³⁹ amelynek 1922-ben a református egyház is részvényesévé válik, s irodalmi termésének nagy része így lesz a nagyobb közösség hasznára 1948-ig, amikor az állam minden magánvállalkozást felszámolt. A részvénytársasági tagság előnyeivel maga Vásárhelyi János is élt az évek folyamán: tette ezt bölcsen és önzetlenül.

Társadalmi érzékenységre vall, hogy Vásárhelyi János Désen is talált lehetőséget a hátrányos helyzetű hittársainak megsegítésére. Elkésérítette, hogy a hideg évszakban igen megritkultak az iskolába járó gyermekek. Az ok igen egyszerű volt: a szegénység miatt a szülők képtelenek voltak ellátni gyermekeiket megfelelő lábbelivel. Ekkor felkérte a város tímárait, csizmadiáit és cipészeit, hogy amivel csak tudnak, segítsenek. Erre összefogtak a céhek, és anyagi támogatást nyújtottak a szövetségbe tömörült konfirmáltak is. Az eredmény felülmúlt minden várakozást: az ínséges korszakban csaknem 50 gyermeket láttak el vadonatúj csizmával vagy téli cipővel a szíveket megmozgató felhívás hatására.⁴⁰

Végül lássuk a megválást a dési egyházközségtől. Kevéssel a világháború után Kolozsváron két lelkipásztori állás is megüresedett. Vásárhelyi János jó eséllyel indulhatott valamelyik posztra – immár nagybátyja is egyengetheti az útját a többre biztatáshoz, jóllehet maga a püspök nem támogatja e szándékot. Sikerét az is biztosította, hogy a közeli múltban, a lelkészértekezleti újságban igen jó gondolatokkal jelentkezett az egyház megújulását, a teológiai képzés elmélyítését illetőleg. Ezenfelül pedig semleges maradt az értekezletben lecsapódó érdekösszeütközések közepette, mihelyt e fórumot sokan panaszai és nehezteléseik kiélésének színterévé akarták átrendezni. S a felsoroltak mellett sokat nyomott a latban, hogy diákéveiből és a segédlelkészi szolgálat idejéből Kolozsvárott jó emlékek vették körül a nevét.

Most az I. és a II. parókiális kör állásainak egyikére pályázhatott. Az egyik Ravasz László főjegyző (Bánffyhunad, 1882 – Budapest, 1975), a másik Barabás Samu (Dés, 1863 – Budapest, 1948) esperes távozásával ürült meg. Azt lehetne gondolni, hogy gyülekezete megkeseredve vette tudomásul lelkipásztora rövid időn belül való távozását, miután alig három évvel korábban választották meg Désre. Ellenkezőleg! A híveket büszkeség töltötte el, mert azt tartották, hogy

³⁹ Gondozásában jelenik meg 1921-ben az Erdélyi Református Egyházi Könyvtár első kiadványa: Révész Imre: „*Akikre nem volt méltó a világ.*” *Képek a kereszténység történetéből.* Erdélyi Református Egyházi Könyvtár 1. Az Erdélyi Református Egyházkerület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság nyomása, Cluj-Kolozsvár 1921, 144.

⁴⁰ Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I., 173.

lelkipásztoruk számára kitüntetés és előléptetés a kolozsvári meghívás. Az pedig végképp megnyugtatta őket, amikor szép számban megjelentek az itteni beiktatáson, és meggyőződhetek arról, mennyire szereti papjukat az új gyülekezet.

Felhasznált irodalom

- A Szerkesztőség: Az a szerelem... Nagy László főszerkesztő emlékezete. In: *Református Szemle*, 92. (1999/1), (73–76) 76.
- Balogh Béla: Nagy Géza 1887–1971. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai. 1895–1948.* [Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet], Kolozsvár 1995, 337–368.
- Gálffy Zoltán: Közgyűlésünk. [1952. június 7.]. In: *Református Szemle*, 57. (1952/6), 131–135.
- Gálffy Zoltán: Vásárhelyi János püspök. In: *Református Szemle*, 81. (1988/5–6), 435–455.
- Imre Lajos: *Önéletírás.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 2. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán, Buzogány Dezső. Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszéke, Kolozsvár 1999.
- Kenessey Béla: Az igazi bölcsesség. (Tanév-megnyitó, 1903. szept. 13-án). In: Kenessey Béla (szerk.): *Az Erdélyi Evang. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1903–1904-ik tanévről.* Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kolozsvár 1904, 3–9.
- Kozma Zsolt: Kenessey Béla (1858–1918). In: Uő (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theologia tanárai. 1895–1948.* [Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet], Kolozsvár 1995, 29–53.
- László Dezső: Vásárhelyi Boldizsár (1962–1942). In: *Református Szemle*, 35. (1942/32), 510–513.
- László Dezső: Vásárhelyi János egyházépítő tevékenysége. In: *Református Szemle*, 49. (1956/6–7), 181–188.
- Nagy László: A prédikációépítés kérdései Vásárhelyi János igehirdetésének második korszakában. In: *Református Szemle*, 81. (1988/5–6), 456–489.
- Nagy László: Nagy Károly (1867–1926). In: Uő: *És vidámitd meg az én szívemet. Pélld 27,11. Anekdoták – életképek.* Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1996, 5–13.
- Nagy Géza: Kenessey Béla, mint a belmisszió apostola. In: Uő: *Kik kősziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok.* „Grafica” könyvnyomda, Cluj-Kolozsvár 1937, 213–220.
- [Nagy Géza]: [Vásárhelyi János]: Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban. In: *Református Szemle*, 39. (1946/3), 47.
- Nagy Géza: Vásárhelyi János: Erdélyi református püspökök az utolsó évszázadban. Nagyenyed 1946. In: *Református Szemle*, 39. (1946/3), 78.
- Ravasz László: *Emlékezéseim.* A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1992.
- Révész Imre: „Akikre nem volt méltó a világ.” *Képek a keresztyénség történetéből.* Erdélyi Református Egyházi Könyvtár 1. Az Erdélyi Református Egyházkerület, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság nyomása, Cluj-Kolozsvár 1921.
- Pukánszky Béla: *Erdélyi szászok és magyarok.* Danubia Könyvkiadó R.-T. Budapest 1943.

- Vásárhelyi János: Az Anya. In: Uő: *Az életből az életnek*. Minerva Irodalmi és nyomdai R-T., Cluj-Kolozsvár 1929, 33–37.
- Vásárhelyi János: *Képek Jéna és Bázel egyházi életéből*. Nyomatott Botschar Tivadarnál, Beszterce 1914.
- Vásárhelyi János püspök beszéde a lelkészi szolgálata 50. és püspöki szolgálata 25. éves határpontján tartott ünnepély alkalmával. In: *Református Szemle*, 53. (1960/2), 132–133.
- [Vásárhelyi János]: Püspöki jelentés. Elmondotta Vásárhelyi János püspök 1952. június 7-én. In: *Református Szemle*, 57. (1952/6), 139–154.
- Vásárhelyi János: Úgy fénylnek a ti világosságotok... Emlékbeszéd dr. Kenessey Béla felett. Mt V,14–16. In: Uő: „*Megvigasztalva – vigasztalni*”. *Temetési beszédek és imák*. Torda 1926, 219–227.
- Vásárhelyi Lőrinc: Könyvismertetés. (Bodor János népiskolák számára írt valláskönyveiről.) In: *Református Szemle*, 3. (1910/31), 489–492.
- Vásárhelyi Lőrinc: Könyvismertetés. (Bodor János népiskolák számára írt valláskönyveiről.) (Folytatás és vége.) In: *Református Szemle*, 3. (1910/32), 507–509.
- Vásárhelyi Lőrinc: Kurzuson vagy misszionáriusi úton!? In: *Református Szemle*, 3. (1910/9), 137–138.
- Vásárhelyi Lőrinc: Szeretetházunk érdekében. Nyílt levél a kolozsvári református Szeretetház Nagytiszteletű kebli tanácsához. In: *Református Szemle*, 2. (1909/49), 798–799.
- Levéltári forrás*
- László Dezső: Vásárhelyi Boldizsár. In: *Kolozsvári Demokritus*. Kézirat az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában.
- Vásárhelyi János: *Emlékeim*, I. Kézirat. Vásárhelyi János hagyatéka az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában.

* * *

Civic Responsibility – Lived Faith in the Light of the Life and Work of Bishop János Vásárhelyi (1888–1960). Part I.

This study outlines the life and work of János Vásárhelyi in the context of his service to both the church and the Hungarian people. My aim is to present his life's journey as an example worthy of emulation within our Church – a need I consider pressing even today, given that at the turn of this century I still encountered views questioning his legacy. Another view regarded the former leader of the Reformed Church of Transylvania as a virtual member of the second generation of teachers at the Protestant Theological Institute of Cluj. It is left to the reader to weigh these assessments and reach their own conclusions. Examining Bishop Vásárhelyi's origins, upbringing, interests, and disposition, one is struck by how greatly fortune favoured him. From this starting point, the study traces the figures he encountered, those whose footsteps he followed, and the ways in which he found his bearings across the successive stages of his life.

Keywords: civic responsibility, ecumenical, Bishop Colan, Béla Kenessey, Romanian state authority, Samu Barabás.